

ГОЛОДОМОР: ЖНИВА СКОРБОТИ 1932-1933 рр.

Іванченко А.Ю., студентка гр. А-188 АХІ. Науковий керівник -
Цубенко В. Л., д.і.н. проф.

У статті розглядаються події голодомору 1932-1933 р.р. та їх вплив на різні сфери життя українського суспільства.

Багато трагічних подій пережив український народ, але страшнішого лиха, ніж штучний голод 1932-1933 рр. історія України не знає. Вже минуло понад 80 років від часу національної трагедії в Україні. Однак ця історична минувшина живе і досі у пам'яті очевидців, у душах нинішніх поколінь українців. Метою даної публікації є розгляд основних причин голодомору 1932-1933 рр., його масштабів, трагічних наслідків.

Дискусії щодо заготівельного плану почалися із січня 1932 р. Тоді цієї проблеми торкнувся у записці Голова ЦКК ВКП (б) нарком РСІ Я. Рудзутак. Він наполягав на тому, що колгоспи повинні здати план хлібозаготівель на початку господарського року. Вони мали б усі підстави боротися за добрий врожай, переконував Я. Рудзутак Й. Сталіна, якби були впевнені, що вироблена понад державне завдання продукція залишиться у них. Іншими словами, Я. Рудзутак пропонував перейти у відносинах із колгоспами на засади продовольчого податку. Цю ідею в іншій формі висував і Перший секретар ЦК КП (б) У С. Косіор. Він пропонував Й. Сталіну у своїй Записці від 15 березня 1932 р. «Оголосити від імені союзних організацій про порядок хлібозаготівель з майбутнього урожаю, виходячи з того, що чим більшого врожаю досягне колгосп і колгоспник, тим більший фонд повинен бути виділений і розподілений на особисте споживання» [3].

Пропозиції Я. Рудзутака і С. Косіора мали одну спільну рису, яка була принциповою: обидва політики вважали, що об'єднані в колгосп селяни є власниками тієї продукції, яку вони виробляють, і зобов'язані, як кожний суб'єкт підприємництва, ділитися з державою чітко зафіксованою частиною продукції. Навпаки, Й.В.Сталін і його найближче оточення попри всі реверанси щодо «колгоспно-кооперативної форми власності», вважали недержавні сільськогосподарські підприємства такими, у яких держава може вилучати довільну частку виробленої ними продукції. Сталіну здавалося, що недоцільно обмежувати претензії держави до колгоспів

наперед визначеною цифрою. Він бажав вилучати із сільського господарства максимум продукції й дбав тільки про те, виходячи з катастрофічного досвіду хлібозаготівель з урожаю 1931 р. в Україні, щоб навантаження на колгоспи розподілялося з урахуванням їх реального потенціалу.

У червні 1932 р. РНК СРСР розробив проект хлібозаготівельного плану, який підлягав затвердженню на партійних конференціях. На початку липня в Харкові повинна була відбутися III Всеукраїнська партконференція. На її порядок денний виносилося тільки одне питання: «Про підсумки весняної посівної кампанії, про хлібозаготівельну та збиральну кампанії і завдання організаційно-господарського зміцнення колгоспів». У листі Л. Кагановичу і В. Молотову Й.В.Сталін 1 липня заявив, щоб вони приїхали на українську конференцію і змусили партійну організацію України прийняти до виконання продиктований із Кремля хлібозаготівельний план проти українських «демобілізаторів».

6 липня 1932 р. на засіданні Політбюро ЦК КП (б) У за участю В. Молотова і Л. Кагановича було прийнято постанову РНК СРСР і ЦК ВКП (б) про поставки України з урожаю 1932 р. 356 млн пудів [6]. Згодом новий план поставок зменшувався на 40 млн пудів порівняно з попереднім. Проте і він був явно непосильним для деградуючого сільського господарства республіки. Тому на засіданні Політбюро ЦК, яке передувало конференції КП (б) У, В. Молотову і Л. Кагановичу було заявлено, що «спущений згори» план поставок для України нереальний. Посилаючись на недосів зернових в обсязі 2,2 млн га і на загибель озимини на 800 тис. гектарів, Політбюро ЦК, включно з С. Косіором, висунуло вимогу зменшити план. Але посланці Сталіна були неблаганні. Партійні сили республіки, заявили вони, повинні бути мобілізовані на боротьбу із втратами та розбазарюванням хліба і на зміцнення колгоспів [5]. Після цього Політбюро ЦК КП (б) У прийняло коротку резолюцію: «Вважати правильним встановлений ЦК ВКП(б) план хлібозаготівель по селянському сектору обсягом 356 млн пудів і прийняти його до безумовного виконання» [1]. Серед 252 делегатів конференції з вирішальним голосом 62,7 % (158 осіб) склали секретарі сільських і районних комітетів. Звертаючись перед усім до них, С. Косіор у своїй доповіді заявив: «Нам, нашим сільським організаціям, треба негайно піднятися, взяти керування міцно в руки, мобілізувати всі свої сили, сили колгоспників, щоб дати нищівну відсіч куркулеві і його агентурі, ні в якому разі не допустити ніяких втрат. Ми повинні так поставити всю свою роботу, щоб цілком зібрати врожай і забезпечити успішне виконання плану хлібозаготівель» [7].

Делегати конференції змушені були прийняти «до безумовного виконання» жахливо високу цифру поставок із селянського сектора. 22 липня 1932 р. РНК УСРР прийняв постанову «Про план і організацію хлібозаготівлі зернових культур врожаю 1932 р.», за якою ця цифра розбивалася по областях.

Розглянемо встановлені завдання для селянського сектора в розрізі областей порівняно з фактичними поставками за два попередніх роки (див. дод. табл. 1).

10 червня 1932 р. В. Чубар у листі до В. Молотова і Й. Сталіна попереджав: «Щоб забезпечити себе на зиму краще, ніж торік, почнуться масові крадіжки хліба. Те, що спостерігається тепер, – викопування посаженої картоплі, бурякових висадок, цибулі тощо – буде відтворюватися в набагато більших розмірах в період визрівання озимини, тому що фондів харчування з відпущених ресурсів пізніше, ніж до 1 липня, не вистачить» Йому вторував Г. Петровський: «Допомогу треба надати ще й тому, що від голоду селяни зніматимуть недозрілий хліб і його багато може загинути даремно» [4]. Керівники партії не збиралися надавати продовольчу допомогу селянам, щоб забезпечити нормальний перебіг збиральної кампанії, але передбачали таку небезпеку для врожаю у голодуючій Україні. Відпрацьовуючи з Й. Сталіним під час перебування на курорті постанову ЦК ВКП (б) про жнива у 1932 р., Л. Каганович побіжно зауважив, що в цій республіці «є небезпека розкрадання хліба» [5]. Масштаби цієї небезпеки були найбільшими в районах масового голодування. Селяни шкодували, що віддали державі урожай 1931 р. Тепер вони налаштувалися відстояти те, що по праву вважали своєю, а не державною власністю. У такій ситуації народжувався лиховісний «закон про п'ять колосків», який відіграв істотну роль в організованому радянською владою терорі голодом. Враховуючи, що Й. Сталін залишався на відстані від своєї команди, ми спробуємо простежити підготовку цього закону. Вже 20 липня 1932 р. Й. Сталін написав Л. Кагановичу і В. Молотову, що існуюче законодавство про крадіжки державного, колгоспного і кооперативного майна надзвичайно ліберальне: 2–3 роки тюрми з наступною амністією через 6–8 місяців. Він запропонував прийняти закон, згідно з яким: а) колгоспне і кооперативне майно прирівнювалося б до державного; б) крадіжки майна каралися б щонайменше десятьма роками ув'язнення, а як правило – смертною карою; в) до таких злочинців не повинна була застосовуватися амністія. Й. В. Сталін у своєму листі наголошував, що без перелічених заходів, які він сам назвав «драконівськими»

неможливо. Він також наполягав на тому, що з виданням цього закону не можна зволікати [5].

Українська преса друкувала одне за другим повідомлення про втрати «куркулів», які «систематично крали зерно». На Житомирщині одного селянина засудили до розстрілу лише за те, що в нього знайшли 5 кг колосків, які назбирала в полі його десятирічна донька. Іншу жінку відправили на 10 років до концтабору тому, що вона зрізала сто колосків недостиглої пшениці зі своєї власної ділянки після того, як її чоловік помер від голоду. Кооперативна, колгоспна та державна власність проголошувалася суспільною і ставала «священною і недоторканною» під охороною силових державних структур. Охорона вважалася необхідною, щоб «добити й поховати» не лише капіталістичні елементи, а й «індивідуально-горлохватські звички, навички і традиції» [5].

У відповідь на грізний запит Й. Сталіна С. Косіор 8 грудня 1932 р. підготував детальний звіт про стан справ після від'їзду В. Молотова з України (тобто з 23 листопада). У звіті вказувалося, що обмолот скирт у переважній більшості районів закінчився і С. Косіор зробив висновок про те, що українська парторганізація повинна перебудувати свою роботу «на виявленні прихованого, неправильно виданого і розкраденого хліба». Український генсек наголошував, що «робота щодо організації суворої перевірки справжнього врожаю і ресурсів колгоспів, які не виконують план заготівель, тільки починається». Вона повинна була розгортатися, на його думку, у кількох напрямках: відбирання розкраденого хліба у колгоспників, які не мають трудовнів, і у одноосібників; повернення неправильно виданого на трудовні хліба; вилучення створених у колгоспах фондів (за винятком насінневого фонду, який не підлягав вивезенню в рахунок хлібозаготівель) [2].

На виконання плану хлібозаготівель за рахунок «неправильно створених фондів» (головним чином продовольчого і фуражного) С. Косіор не покладав великих надій, тому що вони вже були, в основному, вивезені з колгоспів. Головні надії покладалися на хліб, який був у колгоспників і одноосібників. Цей хліб можна було відібрати шляхом обшуків або репресій. Держава в особі В. Молотова і Л. Кагановича винайшла два способи впливу; натуральні штрафи і «чорну дошку». Вислів «чорна дошка» уперше ми зустрічаємо в щоденнику Л. Кагановича під час його поїздки на Північний Кавказ. На засіданні бюро крайкому 1 листопада він заявив про намір поставити на «чорну дошку» від 3 до 5 станиць, в яких заборонити торгівлю і провести чистку від контрреволюційних і куркульських

елементів [4]. Ідея була підхоплена і в Україні. 6 грудня постановою ВУЦВК і РНК УСРР на «чорну дошку» були занесені села, які тривалий час не могли розрахуватися з державою. У листі Й. Сталіну від 8 грудня С. Косіор повідомляв, що занесли на «чорну дошку» 400 сіл. Однак український генсек був невисокої думки про ефективність «чорної дошки», хоча висловлювався обережно: результати цієї репресії не враховані. Блокада сіл мало впливала на хід заготівель. Якщо у селян справді не було прихованого хліба, вони повинні були довести це власною смертю від голоду. С. Косіор натуральні штрафи вважав найефективнішим засобом «стимулювання» хлібозаготівель. Натуральний штраф так швидко й міцно увійшов у повсякденне життя села, що для нього придумали скорочену назву – «натурштраф». Логіка звіту, що тут аналізується, дає підстави твердити: С. Косіор розглядав натуральне штрафування як засіб «стимулювання» хлібозаготівель. Це дуже важливо усвідомити, тому що лише через кілька тижнів натуральне штрафування відірвалося від своєї основи – хлібозаготівель – і стало застосовуватися просто як репресія.

Очевидець голодомору 1932–1933 рр. Галина Сергіївна Кравченко (прабабуся Іванченко А.), розповідала про жахливі речі, які їй довелося пережити. На той час їй було лише 14 років. Вона була мешканкою с. Загребелля Полтавської області. Ось про що вона розповідала: «Після часткової здачі майна в родині залишилася корова і сім'я отримувала молоко та інші кисломолочні продукти. Ми мололи стволи сухої кукурудзи і робили з них коржики, збирали кропиву та лободу і варили супи. Маючи невеликі запаси картоплі та буряків, ми допомагали сусідам: підкормлювали їхніх дітей». З розповіді діда моєї прабабусі я дізналася про те, як він заховав у землю частину зерна, яку не знайшли при обшуку. «Шукали в соломі, в корівнику, на горищі, розбирали стіни, рвали подушки та матраци, але не знайшли. Це було страшне видовище, люди вмирили на дорозі, падаючи раптово, неочікувано. Я стояла біля паркана й бачила, як опухлих від голоду людей кудись везли. Вони обіймалися, плакали. Як я потім дізналася від матері, їх везли на Північ. Тих, хто ще міг пересуватися, віддавали на роботу, інші просто гинули...» – розповідала Галина Сергіївна.

Висновок. Отже, голодомор 1932–1933 рр. – це не просто результат дії якихось ірраціональних сил, не просто наслідок економічних прорахунків, а справжня війна з усім українським народом. Наслідки голоду-геноциду відбилися на політичній, економічній, соціальній, культурній сферах життя суспільства. Навіть сьогодні вони є одною з причин тих труднощів, які постали перед українським народом на шляху до побудови демократичного суспільства.

Література

1. Гвоздь Л. Голодомор 1932–1933 рр. в Україні [Текст] : історична література / Л. Гвоздь // Історія України. – 2007. – № 43 (листопад). – С. 10–12.
2. Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів / Кер. кол. упор. Р. Пиріг. – К. : Політвидав України, 1990.
3. Ивницкий Н. А. Голод 1932–1933 годов: кто виноват? // Судьбы российского крестьянства. – М. : Российск. гос. гуманит. ун-т, 1996.
4. Командири великого голоду: поїздка В. Молотова і Л. Кагановича в Україну та на Північний Кавказ. 1932–1933 рр. / за ред. В. Васильєва, Ю. Шаповалова. – К., 2001.
5. Сталин и Каганович. Переписка. 1931–1936 гг. / Сост. О. В. Хлевнюк, Р. У. Дэвис, Л. П. Кошелева, Э. А. Рис, Л. А. Роговая. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2001. Трагедия советской деревни. – Т. 3. – М., 2001.
6. Трагедия советской деревни. – Т. 3. – М., 2001.
7. «Третя конференція Комуністичної партії (більшовиків) України. 6–9 липня. 1932 року. Стенографічний звіт». – Харків, 1932.